

Passende perspectieven taal

Overzichten van leerroutes

Basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Passende perspectieven taal

Overzichten van leerroutes

Februari 2012

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2012 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs: M. Langberg, E. Leenders, A. Koopmans

In opdracht: Ministerie van OCW

Met dank aan: Ellen Starke en Audrey Franssen (A.G.Bell College (VSO cluster 2) Amsterdam), Thea Kiekebosch (Basisschool St. Antonius Marienheem), Gerard Regeling (CBS Drakensteyn Enschede), Coby Stuiver (OBS De Parkenschool Apeldoorn), Wieny van Noorel, Carla Studulski en Lotte Rutgers (OSG Edison College (atheneum, havo, vmbo) Apeldoorn), Anja van Mil, Marijke Weisglas, Margo Wespel en Hans Steigstra (Nova College (havo, vmbo, praktijkonderwijs en assistenten niveau 1 en 2) Amsterdam), Thea Minnegal (SBO De Spinaker Enschede), Nicole van de Kan (Noordhoff uitgevers), Karin Westerbeek (Sardes), Els Loman (CPS), Hanneke Wentink (M&O groep/Hogeschool Edith Stein), Lidy Calis (Aurisgroep), Henny Schrijver (Henricusschool), Cora Schokker (Melanchthon Berkroden (vmbo) Berkel en Rodenrijs), Vera van Schie en Lisette Ligtendag (CED-groep), Tineke de Jong en Judith Stoep (Kentalis), Sonja Jansma (Kentalis/Sprong Vooruit), Connie Fortgens (Auris/Sprong Vooruit), Jolanda van de Raadt (WSNS Apeldoorn/SBO De Boemerang Apeldoorn), Astrid Mols, Anke Weekers, Anja de Wijs en Judith Vloedgraven (Cito Arnhem), Paula Eversdijk (Centrum voor Onderwijsontwikkeling Avans Hogeschool), Anneke Smits (Hogeschool Windesheim), Femke Scheltinga (Expertisecentrum Nederlands), Yvonne Vugts (Stichting ZML Noordoost Brabant), Nina Boswinkel, Kees Buijs Anneke Noteboom, Sylvia van Os (Passende Perspectieven - rekenen) Annette van der Laan, Els Schram, Mariëtte Hoogeveen, Bart van der Leeuw en Annie ter Beek (SLO)

Informatie

SLO

Afdeling: Speciaal onderwijs

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 666

Internet: www.slo.nl

E-mail: po-so@slo.nl

AN: 2.5255.482

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Leeswijzer	7
3.	Hoe de leerroutes te lezen?	9
3.1	Opbouw leerroutes	10
3.2	Toelichting op principes in het Referentiekader Taal en de leerroutes	12
4.	Leerroute Luisteren	15
4.1	Toelichting bij Luisteren	15
4.2	Keuzes bij luisteren	15
5.	Leerroute Lezen	17
5.1	Toelichting bij Lezen	17
5.2	Keuzes op eindniveau voor Lezen	18
6.	Leerroute Gesprekken en Spreken	19
6.1	Toelichting bij Gesprekken en Spreken	19
6.2	Keuzes voor Gesprekken en Spreken	19
7.	Leerroute Schrijven	21
7.1	Toelichting bij Schrijven	21
7.2	Keuzes voor Schrijven	22
	Referenties	23
	Bijlage 1 Luisteren	25
	Bijlage 2 Lezen	29
	Bijlage 3 Gesprekken en spreken	33
	Bijlage 4 Schrijven	37

1. Inleiding

Opbrengstgericht werken wordt steeds meer gemeengoed in het basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs. Centraal bij deze manier van werken staat het stellen van hoge doelen, het systematisch in kaart brengen van wat een leerling kan en op basis van de verzamelde data verantwoorde beslissingen nemen over het onderwijs. De verwachting is dat deze manier van werken ook voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften zal bijdragen aan het verbeteren van leerresultaten. Toch ligt daar voor veel scholen nog wel een vraag: hoe kunnen we hoge doelen stellen die tegelijk realistisch en haalbaar zijn en recht doen aan de ontwikkeling van een individuele leerling?

Met het Referentiekader Taal en rekenen (Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen, 2009) is er een landelijk instrument beschikbaar om te reflecteren op doelen die haalbaar zijn voor een grote groep leerlingen. De referentieniveaus zijn ook voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften het uitgangspunt. Er zijn echter leerlingen die, ondanks de inspanningen van de school, het fundamentele referentieniveau 1F op 12-jarige leeftijd niet halen. In het Referentiekader wordt geadviseerd om voor deze leerlingen, afhankelijk van hun mogelijkheden, maatregelen te nemen. De volgende maatregelen worden genoemd: maatwerk, leerroutes, extra didactische inspanningen, onderhoud en tijd, en eventuele dispenserende en compenserende maatregelen.

Het project Passende Perspectieven wil intern begeleiders (IB'ers), taalcoördinatoren en leraren ondersteunen bij het maken van (inhoudelijke) keuzes. Bijvoorbeeld voor leerlingen voor wie een ontwikkelingsperspectief is vastgesteld en waar de school nu voor de vraag staat wat een passend aanbod is voor deze leerlingen. Deze inhoudelijke keuzes zijn omschreven in de vorm van drie leerroutes, die in de volgende alinea worden toegelicht. De leerroutes geven aan wat leerlingen moeten kennen en kunnen met het oog op hun vervolgonderwijs. Zo kan de school werken aan landelijke, hoge doelen, maar wel op die onderdelen die perspectief bieden voor deze leerlingen.

Leerroute 1 is voor leerlingen met (een ernstige) beperking die gemiddelde of bovengemiddelde capaciteiten hebben met uitstroombestemmingen vmbo- theoretische of gemengde leerweg (vmbo tl/gl), havo of vwo. Het doel is dat zij minimaal referentieniveau 1F halen op 12-jarige leeftijd. Voor doorstroom naar havo/vwo is 1S het streven. Op de specifieke onderdelen waarvan de doelen niet gehaald worden door de beperking worden hulpmiddelen ingezet en compenserende dan wel dispenserende maatregelen genomen. In deze publicatie is leerroute 1 naar 1F uitgewerkt, omdat het hier gaat om leerlingen die het 1F-niveau niet halen. Dit kan zijn op specifieke onderdelen of domeinen, terwijl de leerling voor andere onderdelen wel 1F of 1S haalt.

Leerroute 2 is voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften die na het primair onderwijs doorstromen naar het vmbo, de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen (vmbo bb/kb) al dan niet met leerwegondersteuning. Het streven is dat zij in het primair onderwijs vooral een basis leggen voor het behalen van 2F in het vmbo.

Leerroute 3 is voor leerlingen met minder cognitieve capaciteiten die doorstromen naar het praktijkonderwijs of vso arbeid. Voor deze groep is het in het primair onderwijs belangrijk zoveel mogelijk functioneel met taal bezig te zijn. Ook in het vervolgonderwijs werken zij aan het behalen van referentieniveau 1F.

Leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften vormen een diverse groep. Ze zitten zowel in het regulier als in het speciaal (basis)onderwijs. Sommige leerlingen hebben (boven)gemiddelde cognitieve capaciteiten en een beperking waardoor ze problemen hebben met specifieke taalonderdelen. Andere leerlingen hebben minder cognitieve capaciteiten en zullen over de hele linie een zwakke taalontwikkeling vertonen. Uiteraard zijn er ook leerlingen bij wie een combinatie van factoren een rol speelt. De publicatie *Profielchetsen* (Langberg, Leenders & Koopmans, 2012b) geeft inzicht in deze verscheidenheid aan leerlingkenmerken en taalproblemen.

In opdracht van het ministerie van OCW heeft SLO in 2010 en 2011 in het project Passende Perspectieven gewerkt aan uitwerkingen van de referentieniveaus voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. In de publicatie *Wegwijzer* (Langberg, Leenders en Koopmans 2012a) leest u meer over de leerlingen voor wie dit project bedoeld is en in welk kader u Passende Perspectieven kunt gebruiken. Het is aan te raden om de *Wegwijzer* te lezen voor u aan het werk gaat met de leerroutes in deze publicatie. Voor Passende perspectieven rekenen zijn er aparte publicaties beschikbaar (Boswinkel, Buijs & Van Os, 2012). Vanaf 2012 werken we verder aan het optimaliseren en in de praktijk uitproberen van de leerroutes. Daarnaast willen we aangeven bij de leerroutes welke hulpmiddelen ingezet kunnen worden voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Gedurende het traject zijn diverse onderwijskundige instellingen, experts en scholen betrokken geweest. Al deze mensen willen we graag bedanken voor hun inzet.

2. Leeswijzer

Het eerste hoofdstuk en tweede hoofdstuk van deze publicatie zijn respectievelijk de inleiding en deze leeswijzer.

In hoofdstuk 3 worden de drie leerroutes voor elke van de vier taaldomeinen (Luisteren, Lezen, Gesprekken en spreken en Schrijven) toegelicht. De leerroutes zelf zijn in de bijlagen opgenomen. Door middel van illustraties ziet u hoe de leerroutes zijn opgebouwd. In dit hoofdstuk wordt ook een toelichting op principes in het Referentiekader Taal gegeven en hoe deze verwerkt zijn in de leerroutes.

De hoofdstukken 4 tot en met 7 omvatten per domein een toelichting op de leerroutes:

- Hoofdstuk 4 bevat een toelichting op de leerroute Luisteren, de keuzes voor en verschillen tussen leerroute 1, 2 en 3.
- Hoofdstuk 5 bevat een toelichting op de leerroute Lezen, de keuzes voor en verschillen tussen leerroute 1, 2 en 3.
- Hoofdstuk 6 bevat een toelichting op de leerroute Gesprekken en Spreken, de keuzes voor en verschillen tussen leerroute 1, 2 en 3.
- Hoofdstuk 7 bevat een toelichting op de leerroute Schrijven, de keuzes voor en verschillen tussen leerroute 1, 2 en 3.

In deze hoofdstukken wordt puntsgewijs opvallende verschillen met het Referentiekader Taal of met de verkaveling in de andere domeinen aangegeven. Ook worden relevante aandachtspunten rond het ontwikkelen en uitvoeren van het onderwijs in de vaardigheid aangestipt.

Deze publicatie vormt samen met twee andere SLO-publicaties een serie. Het gaat om de volgende publicaties:

1. *Passende perspectieven taal. Wegwijzer* (Langberg, Leenders & Koopmans, 2012a).
2. *Passende perspectieven taal. Profielschetsen* (Langberg, Leenders & Koopmans, 2012b).

De eerste publicatie bevat de algemene inleiding op de opbrengsten van het project Passende Perspectieven. We verwijzen hier kortweg naar als 'Wegwijzer'. Hierin wordt het kader geschetst waarin u de leerroutes kunt plaatsen en voor welke leerlingen deze bedoeld zijn. Wij raden u dan ook aan de Wegwijzer als inleiding op de leerroutes in deze publicatie te lezen. In de tweede publicatie schetsen we veelvoorkomende beperkingen die invloed hebben op de taalontwikkeling, met mogelijke taalkenmerken en geven we tips voor het bieden van ondersteuning. We verwijzen naar deze publicatie als 'Profielschetsen'.

3. Hoe de leerroutes te lezen?

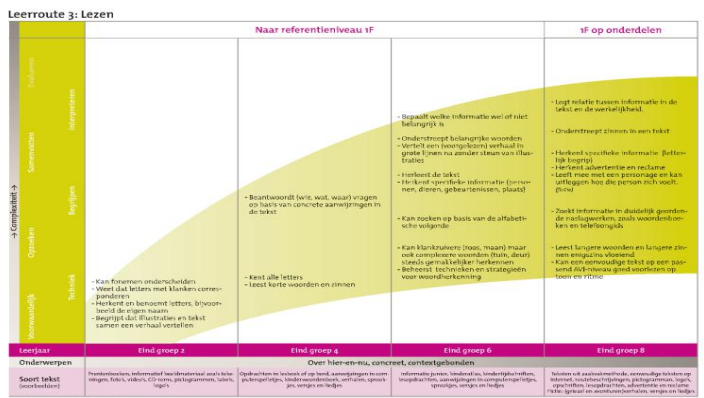
In dit hoofdstuk beschrijven we de opbouw van de leerroutes. Ook vindt u een korte toelichting op de principes van het Referentiekader Taal en hoe die terug te vinden zijn in de leerroutes.

De leerroutes zijn tot stand gekomen door te variëren in taken, onderwerpen, tekstsoorten en kenmerken van de taakuitvoering. Door de leerroutes vorm te geven als **leercurves** is het mogelijk een aantal zaken met elkaar te combineren die niet in een lijst met doelen weer te geven zijn. Zo is een oogopslag te zien in **welk leerjaar** een leerling **een bepaald doel** moet behalen, **met welk soort tekst** en in **welke mate van abstractheid**.

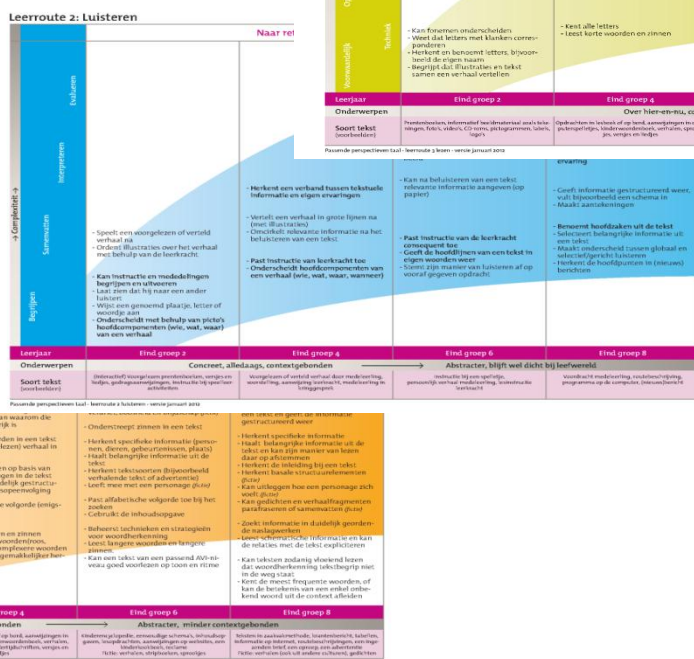
De leercurve geeft weer dat bijvoorbeeld leerlingen in leerroute 3 met essentiële doelen, concretere onderwerpen en functionele teksten een **leergroei** doormaken in hun leerproces.

Door de curves van leerroute 1, leerroute 2 en leerroute 3 te vergelijken, is te zien dat leerlingen in leerroute 3 er ten opzichte van leerlingen in leerroute 1 langer over doen om doelen te behalen en minder doelen behalen in de loop van het basisonderwijs (de curve in leerroute 1 is steiler en in leerroute 3 vlakker). In leerroute 3 ziet u dat bepaalde doelen dikgedrukt zijn. Deze onderdelen van 1F hebben prioriteit en dienen in het basisonderwijs goed geoefend worden.

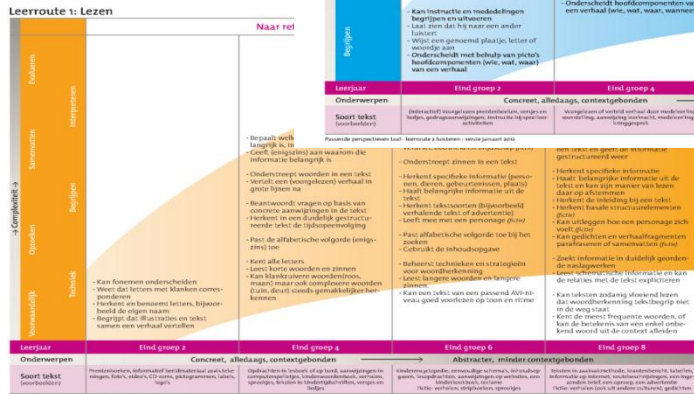
Leerroute 3

Leerroute 2

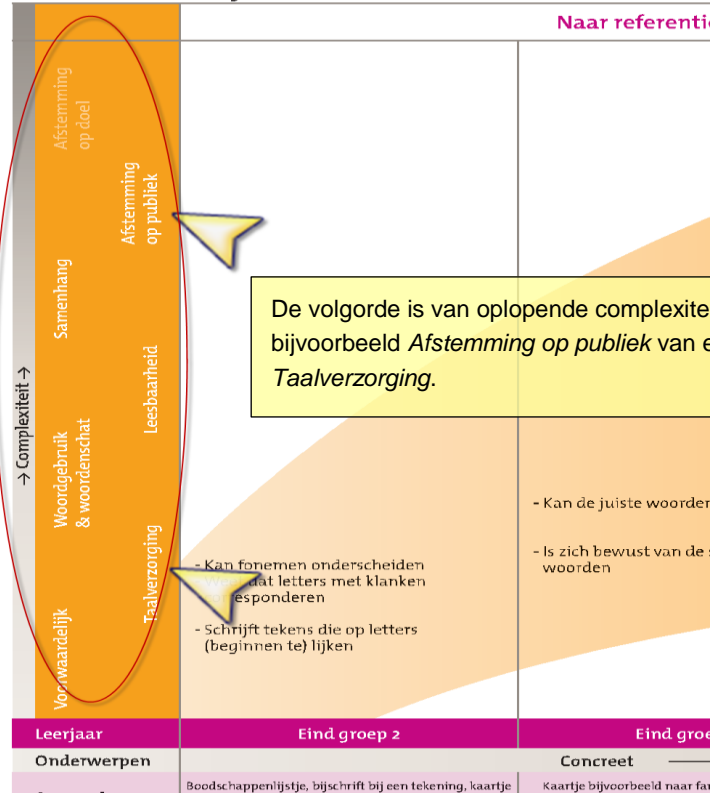
Leerroute 1

3.1 Opbouw leerroutes

- Op de **verticale assen** zijn de **kenmerken van de taakuitvoering uit het Referentiekader Taal** opgenomen:

Leerroute 1: Schrijven

- Op de **donkerroze horizontale as** zijn de **leerjaren** aangegeven:

Voorw				
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 6	Eind groep 8
Onderwerpen	Over hier-en-nu, concreet, contextgebonden			
Soort tekst (voorbeelden)	Boodschappenlijstje, bijschrift bij een tekening, kaartje naar bekende etc.	Kaartje bijvoorbeeld naar familie, bijschrift bij een foto, (boodschappen) lijstje	Kaart bijvoorbeeld naar ziele medeleerling, berichtje, naam invullen op aanmeldingsformulier	Brief, kaart of e-mail om iemand te bedanken, te feliciteren, uit te nodigen, verslag van een dagje uit of van een andere eigen ervaring

Passende perspectieven taal - leerroute 3 schrijven - versie januari 2012

3. Van links naar rechts wordt de verkaveling van tussendoelen binnen de leerroute zichtbaar:

Leerroute 2: Luisteren

	Naar referentieniveau 1F			Referentieniveau 1F
→ Complexiteit →	Evalueren			- Verwoordt een oordeel over een tekst(deel) of tv- of radioprogramma
	Interpreteren			- Interpreteert informatie en meningen (dicht bij leerling) - Herkent een mening als luisterdoel - Ordent informatie (dicht leerling) - Legt een verband tussen tekstuele informatie en eigen kennis en ervaring
	Samenvatten	- Herkent een verband tussen tekstuele informatie en eigen ervaringen - Vertelt een verhaal in grote lijnen na (met illustraties) - Omcirkelt relevante informatie na het beluisteren van een tekst	- Kan na beluisteren van een tekst relevante informatie aangeven (op papier)	- Geeft informatie gestructureerd weer
	Begrijpen	- Speelt een voorgelezen of verteld verhaal na - Ordent illustraties over het verhaal met behulp van de leerkracht - Kan instructie en mededelingen begrijpen en uitvoeren - Laat zien dat hij naar een ander luistert - Wijst een genoemd positie, letter of woordje aan - Onderscheidt met behulp van picto's hoofdcomponenten (wie, wat, waar) van een verhaal	- Past instructie van leerkracht toe - Onderscheidt hoofdcomponenten van een verhaal (wie, wat, waar, wanneer)	- Past instructie van de leerkracht consequent toe - Geeft de hoofdlijnen van een tekst in eigen woorden weer - Stemt zijn manier van luisteren af op vooraf gegeven opdracht
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 6	Eind groep 8
Onderwerpen	Concreet, alledaags, contextgebonden			Abstracter, blijft wel dicht bij leefwereld
Soort tekst (voorbeelden)	(interactief) Voorgelezen prentenboeken, versjes en liedjes, gedragsaanwijzingen, instructie bij speelactiviteiten	Voorgelezen of verteld verhaal door medeleerling, voorstelling, aanwijzing leerkracht, medeleerling in kringgesprek	Instructie bij een spelletje, persoonlijk verhaal medeleerling, lesinstructie leerkracht	Voordracht medeleerling, routebeschrijving, programma op de computer, (nieuws)bericht

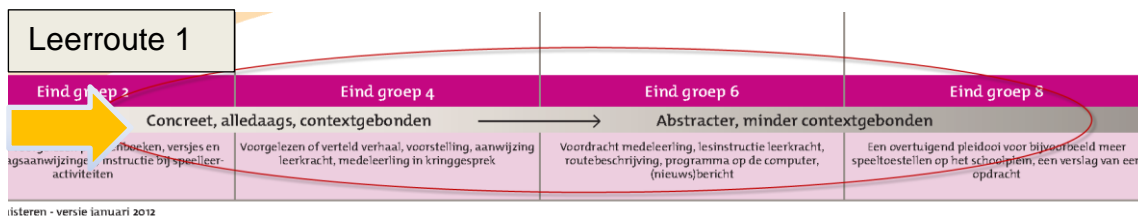
In leerroute 2 zijn bepaalde doelen **dikgedrukt** weergegeven. Deze doelen hebben **prioriteit**.

Passende perspectieven taal - leerroute 2 luisteren - versie januari 2012

4. In de rij **Onderwerp** onder de balk van de leerjaren gaat het om het **abstractieniveau van het onderwerp** van een tekst of taalgebruikssituatie.
- 4a. In **leerroute 3** bijvoorbeeld is het onderwerp van een leestekst in **groep 8** nog steeds **concreet en contextgebonden**:

Leerroute 3		Eind groep 4	Eind groep 6	
		Over hier-en-nu, concreet, contextgebonden		
ateriaal zoals tekeogrammen, labels,	Opdrachten in lesboek of op bord, aanwijzingen in computerspelletjes, kinderwoordenboek, verhalen, sprookjes, versjes en liedjes	Informatie junior, kinderatlas, kindertijdschriften, lesopdrachten, aanwijzingen in computerspelletjes, sprookjes, versjes en liedjes		Tekster interne opschr Fictie: (g

- 4b. In leerroute 2 kan het onderwerp van een tekst in eind groep 8 wel abstract zijn, maar het ligt toch nog dichtbij de leefwereld. Voor leerroute 1 kan het onderwerp waarover leerlingen in groep 8 lezen abstracter zijn en minder contextgebonden:

5. In de rij **Soort tekst** wordt voor **lezen en luisteren** voorbeelden van informatieve, instructieve en betogende teksten genoemd:

Leerjaar	Eind groep 2
Onderwerpen	Concreet,
Soort tekst (voorbeelden)	Prentenboeken, informatief beeldmateriaal zoals foto's, video's, CD-ROM's, pictogrammen, logo's

Passende perspectieven taal - leerroute 2 lezen - versie januari 2012

- 5.a. Voor lezen worden ook fictie-teksten genoemd. Bij **gesprekken** spreken we over **Gesprekssituaties**. Bij **schrijven** wordt bij **Soort tekst** een tekstsoort (brief, kaart, werkstuk, verhaal) genoemd en soms ook het publiek dat daarbij hoort.
- 5.b. In de rij **Soort tekst/Gesprekssituaties** zijn de **taken uit het Referentiekader Taal** terug te vinden. Alle genoemde tekstsoorten en gesprekssituaties zijn als passende voorbeelden bedoeld, de genoemde verzameling is zeker niet compleet.

Tot slot enkele opmerkingen: De leerroutes gaan uit van beheersing. Dit betekent dat leerlingen de beschreven vaardigheden beheersen. Het gaat dus niet om een aanbod. Het aanbod van het onderwijs kan veel meer, veel breder zijn dan wat in de leerroutes beschreven staat. De leerroutes zijn cumulatief beschreven. Dat betekent dat verondersteld wordt dat de leerling dat wat in eerdere leerjaren beschreven staat ook daadwerkelijk beheerst. Meer over de totstandkoming van de leerroutes kunt u lezen in de publicatie *Wegwijzer*, hoofdstuk 5.

3.2 Toelichting op principes in het Referentiekader Taal en de leerroutes

Het Referentiekader Taal is een vaardigheidsbeschrijving. Het niveau van taalvaardigheid wordt bepaald door een aantal aspecten die nauw met elkaar samenhangen.

- De situatie waarin het taalgedrag plaats vindt, bijvoorbeeld thuis, op school, op straat met onbekenden, in de openbare ruimte, enzovoort.
- Het publiek of de gesprekspartners: is het bijvoorbeeld een gesprek met medeleerlingen of een telefoongesprek met een instantie? Is het een krantenartikel?
- De soort tekst: lees je een krantenartikel of een reclamefolder? Schrijf je een kaart voor oma of een zakelijk briefje waarin je vraagt om informatie?

- Het onderwerp: gaat de leestekst bijvoorbeeld over een wat abstract onderwerp als klimaatverandering of over iets concreets als dolfijnen? Gaat het gesprek over een eenvoudig concreet onderwerp zoals de kleur van een nieuwe fiets of gaat het om het formuleren van een mening over een boek wat gelezen is?
- Het doel: wat wil je bereiken? Wil je bijvoorbeeld iemand overtuigen van de noodzaak afval in de container te doen of maak je een praatje voor de gezelligheid? Op referentieniveau 1F wordt van leerlingen over het algemeen niet verwacht dat ze het doel van de taalactiviteit heel gericht na kunnen streven.

De genoemde aspecten zijn onder de volgende noemers terug te vinden in het Referentiekader Taal: een aanduiding van het onderwerp staat in de algemene omschrijving, de situatie en de soort tekst is terug te vinden bij de taken. Afstemming op doel en afstemming op publiek worden bij de subdomeinen Gesprekken, Spreken en Schrijven genoemd.

In de door ons ontworpen leerroutes is een rij Onderwerpen opgenomen, en een rij (voorbeelden van) Soort tekst/Gesprekssituaties. Afstemming op publiek en afstemming op doel worden genoemd bij de domeinen Gesprekken en spreken en Schrijven.

4. Leerroute Luisteren

Onderstaande toelichting behoort bij bijlage 1

4.1 Toelichting bij Luisteren

In deze toelichting gaat de eerste opmerking over een afwijking in leerroute 3 ten opzichte van het Referentiekader Taal. Daarna wordt het belang van kennis van de wereld en woordenschat voor luisteren benoemd.

Onder de noemer keuzes bij luisteren lichten we de keuzes op eindniveau voor dit domein toe, zo mogelijk aan de hand van concrete voorbeelden.

- In leerroute 3 is expliciet het doel aangegeven: de leerling (her)kent het doel van een reclameboodschap. Dit doel komt niet expliciet voor in het Referentiekader Taal. We hebben dit toch opgenomen, omdat de geraadpleegde experts dit doel belangrijk achten. Leerlingen uit leerroute 3 zijn over het algemeen ontvankelijk voor allerlei aanbiedingen op radio en televisie. In het leesonderwijs wordt aan deze tekstsoort expliciet aandacht besteed. Bij luisteren is dat ook nodig.
- Kennis van de wereld is een belangrijk aspect van luistervaardigheid. Luisteren (en kijken) naar het jeugdjournaal, naar jeugdseries, naar informatieve televisieprogramma's die geschikt zijn voor deze leeftijd, vergroot de kennis van de wereld enorm. Ook om deze reden dient er in het onderwijs voldoende aandacht voor luisteren te zijn. Daarbij is het doel gericht luisteren en uitbreiding van de kennis van de wereld.
- Om te begrijpen wat ze horen hebben leerlingen een grote woordenschat nodig. Het vergroten van de woordenschat dient door het onderwijs systematisch en structureel aangepakt te worden. Luisteren (en kijken) levert, net als lezen belangrijke input voor het woordenschatonderwijs. Ook hierom mag gerichte aandacht voor luistervaardigheid niet ontbreken in het primair onderwijs.

4.2 Keuzes bij luisteren

Leerroute 1

Leerlingen in leerroute 1 hebben als uitstroombestemmingen vmbo-tl, havo of vwo. Het begrijpen van de inhoud is de basis van luistervaardigheid: inhoud wordt gerelateerd aan de eigen kennis en ervaring. Leerlingen in leerroute 1 kunnen over het algemeen wel onderscheid maken in verschillende manieren van luisteren. Ook zijn zij in staat iets te zeggen over de kwaliteit van de inhoud en bijvoorbeeld de opbouw van een televisie- of radioprogramma, waarbij ze voor dat oordeel ook een argument kunnen geven. Dit laatste is vooral voor de leerlingen die doorstromen naar havo/vwo belangrijk. Hetzelfde geldt voor samenvatten in de zin van de informatie gestructureerd weergeven en aantekeningen maken.

Leerroute 2

Leerlingen in leerroute 2 stromen door naar het vmbo, de basisberoepsgerichte of kaderberoepsgerichte leerweg. Ook voor leerlingen in deze leerroute is luisteren een belangrijke vaardigheid. Mogelijk zijn zij zich op dit niveau aan het einde van groep 8 nog minder bewust van het gegeven dat je op verschillende manieren kan luisteren. De verschillende manieren van luisteren worden in het vervolgonderwijs verder uitgediept. Belangrijk voor leerlingen in leerroute 2 is dat ze horen en begrijpen wat er bedoeld wordt. Zeker geldt dat voor instructie en

uitleg op school. Als ze in staat zijn te begrijpen wat ze horen, dan zijn ze ook beter in staat vragen te formuleren over wat ze niet begrijpen.

Leerroute 3

Voor leerlingen die doorstromen naar praktijkonderwijs of vso-arbeid, is het belangrijkste dat ze begrijpen wat de belangrijkste boodschap van een luistertekst is. Dat kan soms in een korte tekst bepaalde specifieke informatie zijn, zoals de openingstijd van een winkel of de tijd waarop ze een afspraak hebben. Het is belangrijk dat leerlingen de inhoud begrijpen en deze koppelen aan eigen ervaring en kennis. Vooral op deze onderdelen dient het luistervaardigheidsonderwijs in deze leerroute gefocust te worden. En zoals hierboven al is aangegeven, het begrijpen en doorzien van het doel van een reclameboodschap is belangrijk. Aantekeningen maken bij een voordracht, informatie structureren of een oordeel geven over de opbouw van een radio- of televisieprogramma is voor de leerlingen in leerroute 3 in groep 8 minder relevant.

5. Leerroute Lezen

Onderstaande toelichting behoort bij bijlage 2

5.1 Toelichting bij Lezen

In deze toelichting bij de leerroutes Lezen maken we enkele opmerkingen. De eerste twee opmerkingen hieronder gaan over afwijkingen in dit domein ten opzichte van het Referentiekader Taal. Vervolgens gaan we in op de koppeling van het beheersingsniveau technisch lezen aan de leerroutes. Daarna wordt het belang van kennis van de wereld en woordenschat voor lezen benoemd. Het laatste punt gaat in op het belang van leesplezier. Onder de noemer keuzes bij Lezen lichten we de keuzes op eindniveau voor dit domein nog een keer toe, zo mogelijk aan de hand van concrete voorbeelden.

- In het Referentiekader Taal is bij Lezen sprake van het lezen van zakelijke teksten en het lezen van narratieve, fictionele en literaire teksten. In de leerroutes hebben we deze sub-domeinen samengevoegd. De reden hiervoor is dat er in het leesonderwijs in het primair onderwijs geen expliciet onderscheid gemaakt wordt tussen het lezen van zakelijke teksten en het lezen van fictieteksten. Leerlingen lezen allerlei soorten teksten, ook fictieteksten.
- In de leerroutes is bij de verkaveling ook technisch lezen meegenomen. Technisch lezen en begrijpend lezen zijn in het onderwijs onlosmakelijk verbonden. In de leerroutes is een globale aanduiding van het technisch leesproces en een globale niveau-aanduiding opgenomen.
- Voor technisch lezen is het verschil in de leerroutes gebaseerd op de volgende overweging:
 - In leerroute 1 is het technisch lezen eind groep 6, zeker eind groep 7, grotendeels afgerond. Leerlingen kunnen dan teksten die passen bij hun leeftijd redelijk vloeiend lezen. Voor leerlingen met specifieke beperkingen kan dat anders liggen, zie de opmerking hieronder.
 - In leerroute 2 duurt het technisch leesproces wat langer, ook in groep 7 en 8 is er nog aandacht voor het technisch lezen nodig.
 - In leerroute 3 is in groep 8 en erna nog steeds aandacht nodig voor (het onderhoud van) het technisch lezen.
- Voor een aantal leerlingen met specifieke beperkingen, bijvoorbeeld voor leerlingen met dyslexie, is technisch lezen een obstakel. Voor alle leerlingen met specifieke beperkingen voor wie technisch lezen moeilijk is, dient bij het leesonderwijs op een bepaald moment hulpmiddelen voor technisch lezen ingezet te worden. De techniek van het lezen is dan minder een obstakel voor het begrip van de tekst. Daarbij blijft aandacht voor het lezen zonder hulpmiddel wel belangrijk.
- Kennis van de wereld is een belangrijk aspect van leesvaardigheid. Lezen vergroot de kennis van de wereld, maar voor het begrip van teksten is ook kennis van de wereld nodig. In het (lees)onderwijs dient de kennis van de wereld zoveel mogelijk geactiveerd te worden en er moet aandacht zijn voor de uitbreiding ervan.
- Wat voor kennis van de wereld opgaat is, geldt ook voor woordenschat. De woordenschat groeit door veel lezen, maar voor het begrijpen van teksten is een grote woordenschat onontbeerlijk. In het leesonderwijs dient er gedurende de hele basisschooltijd structureel en systematisch aandacht te zijn voor de vergroting van de woordenschat.
- Voor leerlingen uit alle leerroutes is het belangrijk verhalende of informatieve teksten te lezen die aansluiten bij hun interesse of leefwereld. Als leerlingen lezen leuk vinden dan vergroten ze op een vanzelfsprekende en plezierige manier hun woordenschat en de kennis van de wereld. Het onderwijs begeleidt leerlingen bij het ontwikkelen van leesplezier, in elke leerroute toegesneden op de mogelijkheden van de leerling.

5.2 Keuzes op eindniveau voor Lezen

Leerroute 1

Voor leerlingen die doorstromen naar vmbo-tl/havo/vwo is het voorwaardelijk dat ze leesvaardig zijn op beheersingsniveau 1F. Beheersing op niveau 1S van het lezen van zakelijke teksten is zelfs wenselijk voor leerlingen die doorstromen naar havo/vwo. Daar waar mogelijk worden compenseren/dispenserende hulpmiddelen ingezet.

Wat betreft fictionele teksten is het belangrijk dat deze leerlingen aan het einde van het basisonderwijs jeugdliteratuur en eenvoudige adolescentenliteratuur belevend kunnen lezen. Naast het vergroten van kennis van de wereld is ook ontspannen en genieten een doel van het lezen van fictie. Het onderwijs dient de leerlingen allerlei fictionele tekstsoorten aan te bieden, zodat ze eigen voorkeuren kunnen ontdekken en ontwikkelen.

Leerroute 2

Voor leerlingen die doorstromen naar vmbo basisberoepsgericht of kaderberoepsgericht is het inslijpen en automatiseren van leesvaardigheid belangrijk. Leerlingen moeten voldoende leesvaardig zijn om in het vmbo niveau 2F te kunnen halen. Daar waar noodzakelijk worden compenseren/dispenserende hulpmiddelen (bijvoorbeeld de daisy-speler) ingezet. Het lezen van informatieve teksten moet vooral op het lezen van teksten van de zaakvakken gericht worden. Bij het lezen van instructies gaat het vooralsnog om het goed lezen van opdrachten. Lezen van betogende teksten is wat betreft opiniërende artikelen uit dagbladen en dergelijke niet zo relevant, maar het begrijpen van advertenties in huis-aan-huisbladen en reclame wel. Vooral 'begrijpen' wat er staat is belangrijk. Voorwaardelijk is dat leerlingen voldoende 'technisch lezen' en dat de 'woordenschat' groot genoeg is om van 90% van de woorden in een tekst de betekenis te kennen. Een zakelijke tekst 'evalueren' kan pas als de informatie en bedoeling van de tekst duidelijk is, dus dat staat in deze leerroute op het tweede plan. Informatie opzoeken in een alfabetisch geordend naslagwerk (telefoonboek, woordenboek, encyclopedie) is wel belangrijk.

Op het vmbo krijgen leerlingen uit leerroute 2 ook te maken met het lezen van fictieteksten en het maken van boekverslagen. Deze leerlingen zijn helaas vaak wat minder goede lezers, over het algemeen vinden ze lezen niet leuk. In het onderwijs in deze leerroute kan fictie vooral ook voorgelezen worden waarbij in het klassengesprek erna de nadruk ligt op het begrijpen en interpreteren van het verhaal. Op deze manier ontwikkelen ze wel enig plezier in het lezen van fictieteksten.

Leerroute 3

Voor leerlingen in leerroute 3 die doorstromen naar het praktijkonderwijs of vso-arbeid is maatschappelijke redzaamheid belangrijk. Voor leesvaardigheid betekent dit dat het lezen van informatieve tekstjes op internet of in huis-aan-huisbladen over onderwerpen in de context van wonen en burgerschap relevant is. Ook eenvoudige instructies, bijvoorbeeld gericht op het uitvoeren van concrete opdrachten op school kan de leerling lezen, evenals advertenties en reclame.

Het is niet aannemelijk dat leerlingen het leesdoel bij een tekst kunnen bepalen en dat ze daar vervolgens hun manier van lezen op kunnen aanpassen. Dat vereist een hoger abstractieniveau dan deze leerlingen aankunnen.

Wat betreft fictieteksten is het mogelijk de leerlingen zelf te laten ontdekken wat ze leuk vinden om te lezen. Om leesmotivatie en leesplezier te ontwikkelen is het goed de leerlingen te begeleiden bij de keuze van een tekst en bij het begrijpen en interpreteren van die tekst. Ook het voorlezen van verhalen en gedichten is waardevol.

6. Leerroute Gesprekken en Spreken

Onderstaande toelichting behoort bij bijlage 3

6.1 Toelichting bij Gesprekken en Spreken

In deze toelichting bij de leerroutes voor Gesprekken en spreken maken we enkele opmerkingen vooraf. De eerste opmerking hieronder gaat over een afwijking ten opzichte van het Referentiekader Taal. Het tweede en derde punt gaan over twee kenmerken van de taakuitvoering die in de leerroutes voor de verschillende leerjaren gelijk blijven.

Onder de noemer keuzes bij Gesprekken en Spreken lichten we de keuzes op eindniveau voor dit domein nog een keer toe, zo mogelijk aan de hand van concrete voorbeelden.

- In het Referentiekader Taal is er sprake van twee subdomeinen, namelijk Gesprekken en Spreken. In de leerroutes hebben we die subdomeinen samengenomen, omdat veel van de beschrijvingen bij gesprekken ook weer bij Spreken voorkomen.
- Woordgebruik & woordenschat is in alle leerroutes voor eind groep 4, 6 en 8 hetzelfde gebleven. Leerlingen moeten voldoende woorden kennen om zich te kunnen uitdrukken. In het onderwijs moet er zeker structureel en systematisch aandacht zijn voor woordenschatvergroting. Echter, het is onmogelijk aan te geven welke woorden eind leerjaar 4 of eind leerjaar 6 mondeling gebruikt moeten worden, omdat de ontwikkeling van woordenschat context- en curriculumafhankelijk is. Het is moeilijk daarvoor andere dan getalsmatige standaarden aan te geven.
- Verstaanbaarheid & zinsbouw is ook in alle leerroutes hetzelfde. Ook hiervoor zijn voor de groepen moeilijk verschillen aan te geven in wat kinderen kunnen. Wat de zinsbouw betreft, die hoeft in spreektaal niet perfect te zijn. Denkpauzes, versprekingen en haperingen zijn in spreektaal heel gebruikelijk en meestal niet storend. Ook geoefende sprekers maken vaak zinnen niet af, ze beginnen opnieuw en haperen als ze snel spreken en denken tegelijkertijd. Wat betreft verstaanbaarheid en zinsbouw staat vooral de begrijpelijkheid voor anderen (voor leerroute 1 en 2 ook onbekenden) voorop. Voor leerlingen met specifieke beperkingen die gevolgen heeft voor de verstaanbaarheid, kan logopedische hulp nuttig zijn.

6.2 Keuzes voor Gesprekken en Spreken

Leerroute 1

Leerlingen die doorstromen naar vmbo-t/havo of vwo moeten zeker niveau 1F beheersen. Op niveau 1F kunnen ze deelnemen aan een overleg of een discussie en ze kunnen informatie uitwisselen. Wat betreft afstemming op het doel van een gesprek zijn leerlingen zich ervan bewust dat alle gesprekken een doel hebben, zoals bijvoorbeeld elkaar overtuigen, overleg om iets gedaan te krijgen, maar ook het onderhouden van contact. Ook kunnen deze leerlingen een korte presentatie houden over een vertrouwd onderwerp, zoals bijvoorbeeld een eigen huisdier, een specifieke hobby of een onderwerp waar ze door omstandigheden veel vanaf weten. Waar mogelijk leren leerlingen gebruik te maken van multimediale middelen zoals beeld en geluid die een mondelinge presentatie ondersteunen.

Voor leerlingen die doorstromen naar havo/vwo is het bij Gesprekken en Spreken beter om te streven naar beheersing op niveau 1S. Dit zorgt voor meer kans op succes op de vervolgopleiding.

Leerroute 2

Leerlingen in leerroute 2 stromen door naar de vmbo basisberoepsgerichte of kaderberoepsgerichte leerweg. Belangrijk in deze leerroute is het inslijpen en automatiseren van bepaalde vaardigheden. Daarvoor is veel gerichte oefening nodig. Bij Gesprekken en Spreken is dit vooral: 'het volgen van de gesprekspartner' en 'het begrijpelijk maken van de eigen gedachtegang'. Leerlingen kunnen onderscheid maken tussen gesprekken die als doel hebben het uitwisselen van informatie of meningen en het geven van instructie of uitleg. In het Referentiekader Taal is bij de taak *Informatie uitwisselen* sprake van kritisch luisteren en informatie beoordelen. Dit is niet in deze leerroute opgenomen: luisteren naar wat er gezegd wordt, moet eerst geoefend worden, pas dan kan het element kritisch eraan toegevoegd worden. Voor het beoordelen van informatie is ook meer kennis van de wereld vereist dan van deze leerlingen gevraagd kan worden. Beoordelen van informatie kan alleen geoefend worden als het gaat om concrete waar/niet waar vragen over een met deze leerlingen besproken onderwerp.

Leerroute 3

Leerlingen in leerroute 3 stromen door naar het praktijkonderwijs of vso-arbeid. Voor hen heeft in het kader van maatschappelijke redzaamheid het subdomein Gesprekken prioriteit boven het houden van een monoloog (spreken). Het is relevant dat deze leerlingen in een gesprek met bekenden alledaagse zaken kunnen beschrijven en dat ze over gebeurtenissen, activiteiten mondeling verslag kunnen uitbrengen. Daarvoor kunnen de leerlingen bepaalde gespreksroutines aanleren. Verstaanbaarheid is net als samenhang voor deze leerlingen een belangrijk aandachtspunt.

7. Leerroute Schrijven

Onderstaande toelichting behoort bij bijlage 4

7.1 Toelichting bij Schrijven

De eerste opmerking vooraf gaat in op de koppeling van taalverzorging aan schrijfvaardigheid. De volgende opmerkingen gaan over het beheersingsniveau van taalverzorging. Dit beheersingsniveau voor leerroutes 1 en 2 leiden wij af uit de publicatie *Leerstoflijst begrippenlijst en taalverzorging beschreven*, (Van der Beek en Paus, 2011). De laatste opmerking gaat expliciet over taalverzorging in leerroute 3. Tot slot wijzen we op het belang van de spellingcontrole in de revisiefase van het schrijfproces.

- Spel-, grammatica en interpunctiefouten wegen in het onderwijs over het algemeen zwaar. In veel gevallen wordt spelling afzonderlijk getoetst om mee te wegen in hoeverre de leerling niveau 1F beheerst. Bij schrijven echter gaat het om het op papier zetten van boodschappen, gedachten en overwegingen, zodanig dat het leesbaar is voor anderen. Soms gelden er conventies: een sollicitatiebrief bijvoorbeeld mag geen spel- of interpunctiefouten bevatten, want dat maakt een slechte indruk. In andere gevallen worden spelfouten over het algemeen wel door de vingers gezien, als de boodschap goed te begrijpen is. Volgens ons dient het schrijfonderwijs zich vooral te richten op het uitvoeren van functionele schrijftaken. Taalverzorging is daarvan een onderdeel. Om deze reden hebben wij geen aparte leerroute taalverzorging uitgewerkt. Taalverzorging is in de leerroutes onderdeel van het schrijven.
- Wat betreft het beheersingsniveau van taalverzorging verwijzen we voor leerroute 1 en 2 naar de eerdergenoemde publicatie *Leerstoflijst begrippenlijst en taalverzorging beschreven*. Deze publicatie is een heldere concretisering van het leerstofaanbod in het primair onderwijs voor het domein Begrippenlijst en Taalverzorging uit het Referentiekader Taal.
 - Voor het aanbod taalverzorging in leerroute 1: zie bladzijde 5-16 van *Leerstoflijsten begrippenlijst en taalverzorging beschreven*.
 - Voor het beheersingsniveau taalverzorging leerroute 1 naar 1S zijn de begrippen en spellingkwesaties die genoemd worden bij groep 7 en 8 relevant om te beheersen.
 - Voor leerroute 1 naar 1F ligt eind groep 8 het beheersingsniveau meer bij het leerstofaanbod van groep 5 en 6. Hetzelfde geldt voor leerroute 2.
- Voor leerroute 3 is de opbouw van de spellingslijn in *Leerstoflijsten begrippenlijst en taalverzorging beschreven* minder geschikt. Bij schrijven in groep 8 gaat het vooral om kaartjes met eenvoudige boodschappen. De selectie van de woorden die leerlingen moeten leren schrijven is, gezien de moeite die het deze leerlingen kost, vooral afhankelijk van wat ze willen overbrengen. Het is vanuit een didactisch perspectief beter voor deze leerlingen thematisch te werken en het schrijven van woorden vanuit een thema uit te bouwen. Afhankelijk van tekstjes die ze in het kader van het thema schrijven, kunnen ze bepaalde woorden leren schrijven. Een keuze voor thema's, bijvoorbeeld dagen en maanden, eten en drinken, familie, vakantie, woonomgeving, gezondheid, sport zou bijvoorbeeld gebaseerd kunnen zijn op de taalmethode of op de WAK, de Woordenlijst Amsterdamse Kinderen (Kuiken & Droge, 2010) <http://www.digiwak.nl/woordenlijst/woorden.php>. In het kader van de begrijpelijkheid moet in leerroute 3 ook aandacht besteed worden aan het schrijven van begrijpelijke eenvoudige zinnen.

- Spellingcontrole: voor alle leerlingen geldt dat ze bij het werken aan teksten in staat zijn de spellingcontrole te gebruiken. Het gebruik van de spellingcontrole is een vast onderdeel in de laatste fase van het schrijfproces, de revisie genaamd. In die fase wordt de tekst in zijn geheel nog eens (hardop) gelezen door de schrijver zelf, en eventueel door anderen. Hier past ook de laatste check op spel-, interpunctie en grammaticafouten.

7.2 Keuzes voor Schrijven

Leerroute 1

Voor leerlingen die doorstromen naar vmbo-tl/havo/vwo is het noodzakelijk dat zij schrijfvaardig zijn op beheersingsniveau 1F. Beheersing op niveau 1S zou, zeker voor doorstroom naar havo/vwo wenselijk zijn. Het schrijven van brieven, kaartjes en e-mails en het invullen van formulieren en het schrijven van berichten moet wel aandacht krijgen, zodat leerlingen de schrijfconventies rond deze zaken leren toepassen. De prioriteit hier ligt echter vooral bij het schrijven van werkstukken. Dit wordt in het vervolgonderwijs veelvuldig gevraagd bij andere vakken dan Nederlands. Ook aantekeningen maken is relevant. Daar waar mogelijk worden compenserende/dispenserende hulpmiddelen ingezet zoals bijvoorbeeld de laptop met gebruik van de spellingscontrole.

Vrij schrijven heeft geen vervolg in de volgende referentieniveaus en zou in principe kunnen vervallen, maar juist voor leerlingen met specifieke beperkingen kan dit een waardevolle vorm van expressie zijn. Begeleiding daarbij mag niet ontbreken.

Leerroute 2

Voor leerlingen die doorstromen naar de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg in het vmbo is het belangrijk dat ze bepaalde vaardigheden inslijpen en automatiseren. Ervan uitgaande dat op het vmbo in de genoemde leerwegen het maken van werkstukken bij andere vakken wordt begeleid, ligt voor deze leerlingen de prioriteit vooral bij het formuleren van wat ze willen zeggen. De nadruk moet in het onderwijs liggen op de samenhang in de tekst. Bij functionele schrijftaken zoals brieven en kaarten is ook de aandacht voor de lezer belangrijk. Daarnaast is het relevant deze leerlingen te wijzen op het belang van leesbaarheid en taalverzorging.

Leerroute 3

Voor leerlingen die doorstromen naar het praktijkonderwijs en vso-arbeid ligt het accent op maatschappelijke redzaamheid. Voor deze leerlingen is het relevant dat ze leesbare berichtjes aan bekenden, vrienden en familie kunnen schrijven en versturen. Het gaat hier om een beperkte invulling van de schrijftaken correspondentie, formulieren invullen en berichten schrijven. Het aspect taalverzorging dient zoveel mogelijk gekoppeld te worden aan de schrijftaken.

Referenties

Boswinkel, N., Buijs, K., & Van Os, S. (2012). *Passende perspectieven rekenen*. Enschede: SLO.

Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen. (2009). *Een nadere beschouwing. Over de drempels met taal en rekenen*. Enschede: Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen.

Kuiken, F., & Droge, S. (2010). *Woordenlijst Amsterdamse Kinderen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. Laatst geraadpleegd op 24 februari 2012 op <http://www.digiwak.nl/woordenlijst/woorden.php>

Langberg, M., Leenders, E., & Koopmans, A. (2012a). *Passende perspectieven taal. Wegwijzer*. Enschede: SLO.

Langberg, M., Leenders, E., & Koopmans, A. (2012b). *Passende perspectieven taal. Profielschetsen*. Enschede: SLO.

Bijlage 1

Luisteren

Leerroute 1: Luisteren

		Naar referentieniveau 1F		Referentieniveau 1F
→ Complexiteit ↓ Begrijpen Samenvatten Interpretieren Evalueren				
		- Speelt een voorgelezen of verteld verhaal na - Ordent illustraties over het verhaal met behulp van de leerkracht	- Herkent een mening als deze door signaalwoorden wordt geïntroduceerd - Ordent informatie in zo ver deze dicht bij leerling staat - Kan meningen inventariseren	- Verwoordt een oordeel over een tekst(deel) of tv- of radioprogramma - Interpreteert informatie en meningen (dicht bij leerling) - Benoemt na het luisteren naar een tekst de verschillende meningen over een onderwerp - Legt een verband tussen tekstuele informatie en eigen kennis en ervaring
		- Kan instructie en mededelingen begrijpen en uitvoeren - Laat zien dat hij naar een ander luistert - Wijst een genoemd plaatje, letter of woordje aan - Onderscheidt met behulp van picto's hoofdcomponenten (wie, wat, waar) van een verhaal	- Herkent een verband tussen tekstuele informatie en eigen ervaringen - Vertelt een verhaal in grote lijnen na (met illustraties) - Omcirkelt relevante informatie na het beluisteren van een tekst - Past instructie van leerkracht toe - Onderscheidt hoofdcomponenten van een verhaal (wie, wat, waar, wanneer) - Stemt zijn manier van luisteren op vooraf gegeven opdracht	- Geeft informatie gestructureerd weer - Maakt aantekeningen - Benoemt hoofdzaken uit de tekst - Selecteert belangrijke informatie uit de tekst - Stemt zijn manier van luisteren af op het luisterdoel
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 6	Eind groep 8
Onderwerpen	Concreet, alledaags, contextgebonden	Abstracter, minder contextgebonden		
Soort tekst (voorbeelden)	(interactief) Voorgelezen prentenboeken, versjes en liedjes, gedragsaanwijzingen, instructie bij speelleeractiviteiten	Voorgelezen of verteld verhaal, voorstelling, aanwijzing leerkracht, medeleerling in kringgesprek	Voordracht medeleerling, lesinstructie leerkracht, routebeschrijving, programma op de computer, (nieuws)bericht	Een overtuigend pleidooi voor bijvoorbeeld meer speeltoestellen op het schoolplein, een verslag van een opdracht

Leerroute 2: Luisteren

	Naar referentieniveau 1F	Referentieniveau 1F
Evalueren		
Interpreten		
Samenvatten		
Begrijpen		
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 8
Onderwerpen	Concreet, alledaags, contextgebonden	Abstracter, blijft wel dicht bij leefwereld
Soort tekst (voorbeelden)	(interactief) Voorgelezen prentenboeken, versjes en liedjes, gedragsaanwijzingen, instructie bij speelleeractiviteiten	Voordracht medeleerling, routebeschrijving, programma op de computer, (nieuws)bericht

→ Complexiteit →

Evalueren

Interpreten

Samenvatten

Begrijpen

- Verwoordt een oordeel over een tekst(deel) of tv- of radioprogramma

- **Interpreteert informatie en meningen (dicht bij leerling)**
 - Herkent een mening als luisterdoel
 - Ordent informatie (dicht leerling)
 - **Legt een verband tussen tekstuele informatie en eigen kennis en ervaring**

- Geeft informatie gestructureerd weer, vult bijvoorbeeld een schema in
 - Maakt aantekeningen

- **Benoemt hoofdzaken uit de tekst**
 - Selecteert belangrijke informatie uit een tekst
 - Maakt onderscheid tussen globaal en selectief/gericht luisteren
 - Herkent de hoofdpunten in (nieuws) berichten

- Herkent een mening als deze door signaalwoorden wordt geïntroduceerd (bijvoorbeeld ik vind...)
 - Herkent verschillende meningen
 - Herkent een relatie tussen woord en beeld

- Kan na beluisteren van een tekst relevante informatie aangeven (op papier)

- **Past instructie van de leerkracht consequent toe**
 - **Geeft de hoofdlijnen van een tekst in eigen woorden weer**
 - Stemt zijn manier van luisteren af op vooraf gegeven opdracht

- **Herkent een verband tussen tekstuele informatie en eigen ervaringen**

- Vertelt een verhaal in grote lijnen na (met illustraties)
 - Omcirkelt relevante informatie na het beluisteren van een tekst

- **Past instructie van leerkracht toe**
 - **Onderscheidt hoofdcomponenten van een verhaal (wie, wat, waar, wanneer)**

- Speelt een voorgelezen of verteld verhaal na
 - Ordent illustraties over het verhaal met behulp van de leerkracht

- **Kan instructie en mededelingen begrijpen en uitvoeren**
 - Laat zien dat hij naar een ander luistert
 - Wijst een genoemd plaatje, letter of woordje aan
 - **Onderscheidt met behulp van picto's hoofdcomponenten (wie, wat, waar) van een verhaal**

Eind groep 2

Concreet, alledaags, contextgebonden

(interactief) Voorgelezen prentenboeken, versjes en liedjes, gedragsaanwijzingen, instructie bij speelleeractiviteiten

Eind groep 4

Voorgelezen of verteld verhaal door medeleerling, voorstelling, aanwijzing leerkracht, medeleerling in kringgesprek

Eind groep 6

Abstracter, blijft wel dicht bij leefwereld

Instructie bij een spelletje, persoonlijk verhaal, medeleerling, lesinstructie leerkracht

Eind groep 8

Voordracht medeleerling, routebeschrijving, programma op de computer, (nieuws)bericht

Leerroute 3: Luisteren

		Naar referentieniveau 1F			1F op onderdelen
→ Complexiteit ↓	Evalueren				
	Interpreteren				
	Samenvatten				
Begrijpen	- Speelt een voorgelezen of verteld verhaal na of ordent illustraties over het verhaal met behulp van de leerkracht - Kan instructie en mededelingen begrijpen en uitvoeren - Laat zien dat hij naar een ander luistert - Wijst een genoemd plaatje, letter of woordje aan - Onderscheidt met behulp van picto's hoofdcomponenten (wie, wat, waar) van een verhaal	- Vertelt een verhaal in grote lijnen na (met illustraties) - Omcirkelt relevante informatie na het beluisteren van een tekst - Past instructie van leerkracht toe - Onderscheidt hoofdcomponenten van een verhaal (wie, wat, waar)	- Herkent een verband tussen tekstuele informatie en eigen ervaringen - Herkent een relatie tussen woorden en beelden - Kan een verhaal in grote lijnen navertellen - Past instructie van de leerkracht consequent toe	- (her)kent het doel van een reclameboodschap - Kan na beluisteren van een tekst relevante informatie aangeven (op papier) - Benoemt hoofdzaken uit de tekst	
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 6	Eind groep 8	
Onderwerpen	Over hier-en-nu, concreet, contextgebonden				
Soort tekst (voorbeelden)	(interactief) Voorgelezen prentenboeken, versjes en liedjes, gedragsaanwijzingen, instructie bij speelleeractiviteiten	Voorgelezen of verteld verhaal, voorstelling, aanwijzing leerkracht, medeleering in kringgesprek	Lesinstructie leerkracht, verslag van een opdracht, persoonlijk verhaal van medeleering	Voordracht, routebeschrijving, programma op de computer	

Bijlage 2

Lezen

Leerroute 2: Lezen

		Naar referentieniveau 1F		Referentieniveau 1F	
← Complexiteit → Voorwaardelijk Opzoeken Samenvatten Interpretieren Evalueren	- Kan fonemen onderscheiden - Weet dat letters met klanken corresponderen - Herkent en benoemt letters, bijvoorbeeld de eigen naam - Begrijpt dat illustraties en tekst samen een verhaal vertellen	- Bepaalt welke informatie wel/niet belangrijk is, in relatie tot eigen kennis - Geeft (enigszins) aan waarom die informatie belangrijk is - Onderstreept woorden in een tekst - Vertelt een (voorgelezen) verhaal in grote lijnen na - Beantwoordt vragen op basis van concrete aanwijzingen in de tekst - Herkent in een duidelijk gestructureerde tekst de tijdsopvolging - Past de alfabetische volgorde (enigszins) toe - Kent alle letters - Leest korte woorden en zinnen - Kan klankzuivere (roos, maan) maar ook complexere woorden (tuin, deur) steeds gemakkelijker herkennen	- Legt relatie tussen informatie in de tekst en de werkelijkheid - Herkent emoties in de tekst, zoals verdriet, boosheid en blijdschap (fictie) - Herkent specifieke informatie (personen, dieren, gebeurtenissen, plaatsen) - Haalt belangrijke informatie uit de tekst - Herkent tekstsoorten (bijvoorbeeld verhalende tekst en advertentie) - Leeft mee met een personage (fictie) - Past alfabetische volgorde toe bij het zoeken - Beheerst steeds meer technieken en strategieën voor woordherkenning - Leest langere woorden en langere zinnen - Kan een eenvoudige tekst op passend AVI-niveau goed voorlezen op toon en ritme	- Evalueert de tekst met emotieve argumenten (fictie) - Kan met medeleeringen leeservaringen uitwisselen (fictie) - Kan spannende, humoristische of dramatische passages in de tekst aanwijzen. (fictie) - Verzamelt relevante informatie uit een tekst en geeft de informatie mondeling gestructureerd weer - Herkent specifieke informatie - Haalt belangrijke informatie uit de tekst en kan zijn manier van lezen daar op afstemmen - Herkent de inleiding bij een tekst - Kan uitleggen hoe een personage zich voelt (fictie) - Kan gedichten en verhaalfragmenten parafraseren of samenvatten (fictie) - Zoekt informatie in duidelijk geordende naslagwerken, zoals woordenboek en telefoongids - Gebruikt de inhoudsopgave - Kan teksten zodanig vloeiend lezen dat woordherkenning tekstbegrip niet in de weg staat. - Kent de meest alledaagse (frequente) woorden, of kan de betekenis van een enkel onbekend woord uit de context afleiden	
	Eindgroep 2	Eindgroep 4	Eindgroep 6	Eindgroep 8	
	Concreet, alledaags, contextgebonden	Concreet, alledaags, contextgebonden	Abstracter, blijft wel dicht bij leefwereld	Abstracter, blijft wel dicht bij leefwereld	
	Prentenboeken, informatief beeldmateriaal zoals tekeningen, foto's, video's, CD-ROM's, pictogrammen, labels, logo's	Opdrachten in lesboek of bord, aanwijzingen in computer spelletjes, kinderwoordenboek, verhalen, sprookjes, teksten in kindertijdschriften, versjes en liedjes	Kinderencyclopedie, eenvoudige schema's, inhoudsopgaven, spelregels, lesopdrachten aanwijzingen op websites, een kinderboek, reclame Fictie: verhalen, stripboeken, sprookjes	Teksten in zaakvakmethode, krantenbericht, tabellen, informatie op internet, routebeschrijvingen, een ingezonden brief, een oproep, een advertentie Fictie: verhalen (ook uit andere culturen), gedichten	

Leerroute 3: Lezen

		Naar referentieniveau 1F			1F op onderdelen
→ Complexiteit ← Voorwaardelijk Opzoeken Samenvatten Evalueren	Interpreteren				
	Begrijpen				
	Techniek				
	Voorwaardelijk				
Leerjaar		Eindgroep 2	Eindgroep 4	Eindgroep 6	Eindgroep 8
Onderwerpen		Over hier-en-nu, concreet, contextgebonden			
Soort tekst (voorbeelden)	Prentenboeken, informatief beeldmateriaal zoals tekeningen, foto's, video's, CD-ROM's, pictogrammen, labels, logo's	Opdrachten in lesboek of op bord, aanwijzingen in computerspelletjes, kinderwoordenboek, verhalen, sprookjes, versjes en liedjes	Informatie junior, kindratias, kindertijdschriften, lesopdrachten, aanwijzingen in computerspelletjes, sprookjes, versjes en liedjes	Teksten uit zaakvakmethode, eenvoudige teksten op internet, routebeschrijvingen, pictogrammen, logo's, opschriften, lesopdrachten, advertenties en reclame. Fictie: (griezel en avonturen)verhalen, versjes en liedjes	

Bijlage 3

Gesprekken en
spreken

Leerroute 1: Gesprekken en spreken

		Naar referentieniveau 1F		Referentieniveau 1F	
Afstemming op gesprekspartners	Afstemming op doel	- Is zich bewust dat je vragen kunt stellen als je iets te weten wilt komen	- Is zich bewust dat hij een gesprek voert met als doel informatie te verkrijgen	- Is zich bewust dat hij een gesprek voert met een bepaald doel	- Herkent gespreksituaties en kan passende routines gebruiken
	Beurtening & samenhang	- Geeft een gepaste reactie (verbaal/non-verbaal)	- Is zich bewust dat je tegen verschillende gesprekspartners anders kunt praten	- Past het taalgebruik aan aan de gesprekspartner/ luisteraar/publiek	- Blijft trouw aan het spreekdoel, soms met hulp van een ander
Verstaanbaarheid & zinsbouw	Verstaanbaarheid	- Is in staat om het woord te nemen	- Herkent het verschil tussen een formele en informele gesprekssituatie	- Begint, houdt gaande en beëindigt kort gesprek	- Ondersteunt woorden met non-verbaal gedrag
	Woordgebruik & woordenschat	- Stelt vragen	- Kan een gesprek beginnen en eindigen	- Gebruikt gespreksroutines	- Verandert op gepast moment van onderwerp
Voorwaardelijkheid	Woordgebruik & woordenschat	- De uitspraak is duidelijk genoeg voor de spreker om het gesprek te kunnen volgen	- Redelijk accuraat gebruik van eenvoudige zinsconstructies	- Maakt eigen gedachtengang begrijpelijk	
	Voorwaardelijkheid	- Beschikt over voldoende woorden om te praten over vertrouwde situaties en onderwerpen			
Leerjaar		Eindgroep 2	Eindgroep 4	Eindgroep 6	Eindgroep 8
Onderwerpen		Concreet, vertrouwd	Abstract, niet alledaags		
Gespreksituaties (voorbeelden)		Tweegesprek met leeftijdsgenoot, vragen van leerkracht beantwoorden, in de kring vertellen wat hij het weekend heeft gedaan	Zeggen wat hij vindt in kringgesprek, onderhandelend gesprek met leeftijdsgenoten om taak uit te voeren, telefoongesprek met bekende	Eenvoudige meningvormende gesprekken met leeftijdsgenoten, kort gesprek met onbekende over vertrouwd onderwerp	Mening geven en luisteren naar mening van leeftijdsgenoten, mondeling verslag doen, presentatie geven en reageren op eenvoudige vragen tijdens presentatie

Leerroute 2: Gesprekken en spreken

	Naar referentieniveau 1F		Referentieniveau 1F
→ Complexiteit Afstemming op gesprekspartners Afstemming op doel			- Is zich bewust dat hij een gesprek voert met als doel informatie en meningen uit te wisselen en om uitleg of instructie te volgen - Volgt de gesprekspartners redelijk - Ondersteunt woorden met non-verbale gedrag - Herkent het verschil tussen een formele en informele gespreksituatie - Begint, houdt gaande en beëindigt kort gesprek - Gebruikt gespreksroutines - Maakt eigen gedachtengang begrijpelijk
Verstaanbaarheid & zinsbouw Beurtening & samenhang	- Weet dat je een gesprek kunt voeren om informatie en meningen uit te wisselen - Is zich bewust dat je je tegen verschillende gesprekspartners anders kunt praten - Kan een gesprek beginnen en eindigen	- Weet dat je vragen kunt stellen als je iets te weten wilt komen - Geeft een gepaste reactie (verbaal/non-verbaal) - Is in staat om het woord te nemen - Stelt vragen - De uitspraak is duidelijk genoeg voor de spreker om het gesprek te kunnen volgen - Redelijk accuraat gebruik van eenvoudige zinsconstructies - Houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene - Beschikt over voldoende woorden om te praten over vertrouwde situaties en onderwerpen	
Voorwaardelijkheid Woordgebruik & woordenschat	- Geeft een gepast antwoord op vragen - Vertelt over wat hij gedaan of mee-gemaakt heeft - Benoemt en beschrijft alle daagse aspecten, zoals mensen, plaatsen en dingen en een aantal veel voorkomende handelingen		
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 8
Onderwerpen	Concreet, vertrouwd		
Gesprekssituaties (voorbeelden)	Tweegesprek met leeftijdsgenoot, vragen van leerkracht beantwoorden, in de (kleine) kring vertellen wat hij het weekend heeft gedaan	Zeggen wat hij vindt in een (kring)gesprek, onderhandelend gesprek met leeftijdsgenoten om taak uit te voeren, telefoongesprek met bekende	Informeel gesprek buiten school, eenvoudige interviews

Leerroute 3: Gesprekken en spreken

		Naar referentieniveau 1F		1F op onderdelen
Afstemming op gesprekspartners Afstemming op Beurtnemning & samenhang Verstaanbaarheid & zinsbouw Voorwaardelijkheid	Afstemming op doel	- Weet dat je vragen kunt stellen als je iets te weten wilt komen - Geeft een gepaste reactie (verbaal/non-verbaal) - Kan standaarduitdrukkingen gebruiken om een gesprek te beginnen en eindigen	- Weet dat je een gesprek met een bepaald doel kunt voeren - Volgt de gesprekspartners redelijk - Ondersteunt woorden met non-verbaal gedrag - Begint en beëindigt kort gesprek - Gebruikt gespreksroutines - Maakt eigen gedachtengang begrijpelijk	
	Woordgebruik & woordenschat	- Geeft een antwoord op vragen - Vertelt over wat hij gedaan of mee-gemaakt heeft - Benoemt en beschrijft alledaagse aspecten, zoals mensen, plaatsen en dingen en een aantal veel voorkomende handelingen	- Kijkt een ander aan als hij tegen hem praat - Stelt vragen - De uitspraak is duidelijk genoeg voor de spreker om het gesprek te kunnen volgen - Redelijk accuraat gebruik van eenvoudige zinsconstructies - Houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene - Beschikt over voldoende woorden om te praten over vertrouwde situaties en onderwerpen	
> Complexiteit				
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 6	Eind groep 8
Onderwerpen	Concreet, vertrouwd			
Gesprekssituaties (voorbeelden)	Tweegesprek met leeftijdsgenoot, vragen van leerkracht beantwoorden, in de kleine kring vertellen wat hij het weekend heeft gedaan	Zeggen wat hij vindt in een tweegesprek, informeren gesprek met medeleerlingen	Kort routinegesprek met onbekende, vraaggesprek met medeleerlingen, telefoongesprek met bekende	Informeren gesprek buiten school, overleg in kleine groep, onderhandelende gesprekken om taken uit te voeren of problemen op te lossen

Bijlage 4

Schrijven

Leerroute 1: Schrijven

		Naar referentieniveau 1F		Referentieniveau 1F		
→ Complexiteit → Voorwaardelijk Woordgebruik & woordenschat Samenhang Afstemming op doel Afstemming op publiek	Taalverzorging - Kan fonemen onderscheiden - Weet dat letters met klanken corresponderen - Schrijft tekens die op letters (beginnen te) lijken					
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 6	Eind groep 8		
Onderwerpen	Concreet	Minder alledaags maar wel vertrouwd				
Soort tekst (voorbeelden)	Boodschappenlijstje, bijschrift bij een tekening, kaartje naar bekende etc.	Kaartje bijvoorbeeld naar familie, naam invullen, (boodschappen)lijstje, verslagje van enkele zinnen van een activiteit	Briefje bijvoorbeeld naar zieke medeleerling, berichtje voor de schoolkrant of het prikbord, verslag van activiteiten in de vorm van een informatieposter of muurkrant	Brief, kaart of e-mail om iemand te bedanken, te feliciteren, uit te nodigen, verzoek om informatie, formulier invullen, aantekeningen, advertentie, verslag of werkstuk, verhaal of gedicht		

Leerroute 3: Schrijven

		Naar referentieniveau 1F		1F op onderdelen
← Complexiteit → Voorwaardelijk Woordgebruik & woordenschat Samenhang Afstemming op doel Afstemming op publiek	Taalverzorging			- Weet voor wie geschreven wordt - Ordent informatie zo dat de lezer de gedachtegang kan volgen - Hanteert titel - Voorziet een kaartje van adressering, aanhef en ondertekening - Gebruikt frequent voorkomende woorden en uitdrukkingen correct - Spelt geoefende themawoorden goed - Schrijft eenvoudige zinnen grammaticaal correct
		- Kan fonemen onderscheiden - Weet dat letters met klanken corresponderen - Schrijft tekens die op letters (beginnen te) lijken	- Kan de belangrijkste informatie duidelijk maken - Kan op aanwijzing de opmaak van de tekst (kleur en illustratie) verzorgen - Gebruikt voornamelijk frequent voorkomende woorden - Besteedt aandacht aan spelling van frequent voorkomende woorden	
Leerjaar	Eind groep 2	Eind groep 4	Eind groep 6	Eind groep 8
Onderwerpen		Over hier-en-nu, concreet, contextgebonden		
Soort tekst (voorbeeld)	Boodschappenlijstje, bijschrift bij een tekening, kaartje naar bekende etc.	Kaartje bijvoorbeeld naar familie, bijschrift bij een foto, (boodschappen) lijstje	Kaart bijvoorbeeld naar zieke medeleerling, berichtje, naam invullen op aanmeldingsformulier	Brief, kaart of e-mail om iemand te bedanken, te feliciteren, uit te nodigen, verslag van een dagje uit of van een andere eigen ervaring

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo